

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

אמנות ויצירה

יו"ר: יעל גילעת

**יחידת לימוד לגן הילדים: פיתוח וטיפוח מודעות בגיל הרך לקיומו של
ה"אחר"-הערבי באמצעות האמנויות***

**A program for young children: Developing and nurturing awareness of the
existence of the Arab 'other' through art**

היזומה החינוכית שתוצג היא יחידת לימוד לגן הילדים - "פיתוח וטיפוח מודעות בגיל הרך לקיומו של 'האחר'-הערבי באמצעות האמנויות". במציאות הישראלית מרובת הזהויות, נודעת חשיבות להכרת הזר והשונה. רבים רואים ב"אחר" הערבי את ה"אחר" האולטימטיבי. שיח בין שני העמים רווי בביטויים המעידים על סטריאוטיפיזציה שלילית. הרמה הגבוהה של הסגירות התרבותית מעמיקה את השסע היהודי-ערבי. קוריקולום ה"אין" בנוגע לזהות ה"אחר" בשתי מערכות החינוך הנפרדות, מותר בקרב תלמידיה חלל של בורות אתנוצנטרית המתמלא על-ידי נורמות חברתיות התומכות באתוס הסכסוך. מחקרים מלמדים כי תפיסות באשר ל"אחר" הקיימות בחברה, קיימות כבר בקרב נציגיה הרכים - הילדים. לפיכך, יש צורך לעסוק בחינוך לדו-קיום בגיל צעיר ככל שניתן.

המטרות של יחידת הלימוד הן ליצור סביבה חינוכית רב-תרבותית במסגרת הגן ולהקנות לילדים כלים ראשוניים שיאפשרו תפיסה שונה של ה"אחר", שאינה נובעת מסטריאוטיפים שגורים ודעות קדומות, זאת על-ידי ארגון סביבה רב-תרבותית ופעילויות לימודיות וחברתיות להכרת ה"אחר". קבלת השונות תסייע לילדים לפתח זהות עצמית ותפיסה עצמית חיובית ואף להבין טוב יותר את מקומם בחברה.

היחידה מפגישה ילדים יהודים עם ה"אחר" הערבי באמצעות אמנויות. אמנויות קרובות לליבם של הילדים, הן עונות על צורכיהם הפיזיים והנפשיים ותורמות להתפתחותם הכוללת. היחידה מאגדת נושאים מדיסציפלינות שונות על-פי יסוד מארגן של "חינוך לדו קיום יהודי-ערבי". תחומי הדעת המזינים את הנושא הם בעיקר ספרות ומוזיקה. דרכי העבודה הן דיון בקבוצה קטנה, הצגת דו-שיח בין דמויות מן הספרים הנלמדים, מדרש תמונה, המחזת סיפור, יצירת תזמורת, לימוד ריקוד עם ערבי, חשיפת הילדים לדמויות ולאישים מהתרבות הערבית, פעילויות מוזיקליות מגוונות ובכללן היכרות עם כלי מוזיקה, שירים, ריקודים ודקלומים העוסקים בחברות ובדו קיום יהודי-ערבי. דרך נוספת לטיפוח מודעות בגיל הרך ל"אחר" הערבי המוצגת ביחידת הלימוד היא מפגשים עם ילדי הגן מהמגזר הערבי. עידוד מגע בין-תרבותי מבוסס על תאוריית השערת המגע הדוגלת בחילופי תרבות ולמידה על ה"אחר" מנקודת מבט אנושית וכן בתהליך פרסונליזציה של קבוצה זרה.

היזומה יושמה בשיתוף עם שתווה זובידאת, מנהלת גן בדואי מבסמת טבעון. במשך שנתיים נערכו בשני הגנים מפגשים בין-תרבותיים ובהם הילדים פעלו בעברית ובערבית ונחשפו לנרטיב של ה"אחר". הילדים היהודים הכירו את הקוראן ואת החגים והמנהגים המוסלמים, והילדים הבדואים נחשפו לתורה ולחגי ישראל. הילדים המחזו תפילת יום שישי באסלם וקבלת שבת בבית יהודי, התקיימה מסיבת פיג'מות משותפת לשני הגנים, הילדים למדו ניבים, שתלו יחדיו בגינה והמחזו סיפור, כאשר כל אחד מהם דיבר בשפתו ועוד. בכל גן הוקם מרכז תרבות המשותף לשני הגנים, ולקראת כל מפגש הילדים הכינו ירחון אותו מסרו לגן מהמגזר השני.

בזכות היזומה הילדים הכירו קבוצה תרבותית חדשה עבורם ונוצרו ביניהם קשרים. ההורים משני הגנים תמכו בפרויקט, שיתפו פעולה להפליא ואף הביעו רצון להוסיף לקדמו ולפתחו.

*היזומה צמחה מתוך עבודת גמר יישומית שנכתבה במסגרת הלימודים לתואר שני במכללת אורנים.

מילות מפתח: רב-תרבותיות, מפגש בין-תרבותי, דו קיום יהודי-ערבי, אחר, נרטיב

האם מאטיס ידע לרשום? על רישום, אמנות ופילוסופיה**Did Matisse know how to draw? About drawing, art and philosophy**

מהו רישום ומי יכול לרשום?

בהרצאה זו אבקש להתייחס להתנסות ברישום כמצע למחשבה פילוסופית ולחוכמת מעשה האמנות. במסגרת זו אציג את עמדותי כלפי הקו והכתם הרישומיים כגישה המתייחסת לעצם מעשה הרישום כבחינה של 'דיוק' הנראה לצורך רישומו כדימוי, או לחילופין מנקודת מבט אקדמית - כמחקר אמפירי בממד האסתטי, קרי בחינת פעולת הרישום מנקודת מבט אפיסטמולוגית אוטולוגית הגליאנית.

בהרצאה אטען שהמרת היחס מתפיסת הקו הבודד לקו ה"מקושקש" ולהבנת השרבוט, מתאפשרת בשל חקר הפעולה הרושמת בחלל ובזמן באופן שמאפשר יצירת מרחבים עקרוניים, נפשיים והכרתיים, לשינוי תודעה. לצורך כך אמחיש, באמצעות דוגמאות, את זירת המחקר של הרשם במפגש שלו עם העולם.

אעשה זאת באמצעות התייחסות דיאלקטית לשני צירי התהוות: מצד אחד דרך רישום דיוקן שנע בין פעולה יוצרת בקו מבוקר ליצירה בקו לא מבוקר, ומצד שני דרך רישום של קומפוזיציה מופשטת בתהליך שנע: (א) בין מצע הרישום לבין הנחת קו "מקושקש" כ"ישות" בסיסית; (ב) בין ה"קשקוש" ככתם נמצא לתחושה צורנית ראשונית; (ג) בין הדהוד צורני שמתקיים בשרבוט ככתם להתגבשות תודעת יצירה; ו-(ד) בין שרבוט דבר כהתגלמות צורנית ממשית, לבין תבונת הרשם.

מעריך התייחסויות זה יאפשר לי להצביע על שתי עמדות מוצא רישומיות שונות, ולהציע יחס משתנה הן כלפי המתנסה ברישום והן כלפי אופן הייצוג של מושא הרישום. מבחינה זו אתייחס להבחנה מתודולוגית בין שני טיפוסים רישומיים במגמה לשנות תפיסות מוסכמות רווחות. כאן, מין ההיבט הזה, אתייחס לשאלה המופיעה בכותרת התווה על ידיעת הרישום של מאטיס.

מילות מפתח: רישום, קו, שרבוט, סובייקט, אובייקט, עצמי, זולת, ייצוג, מאטיס

Michal Schanin

מיכל שיינין

ניתוח ציורי ילדים בהיבט בין-תרבותי**Analyzing children's drawings from an inter-cultural perspective**

במהלך מסע לנמיביה, נערך מפגש ייחודי עם שבטים החיים בבידוד כמעט מוחלט מהעולם המערבי במדבר הקלהרי, תוך שמירה על החיים המסורתיים לפיהם חיו מאות בשנים. במסגרת המפגש האנתרופולוגי הנדיר הזה נערכה פעילות אמנותית עם ילדים משבט ההימבה ומשבט הבושמנים ועם אמהותיהם.

המטרה המרכזית של המחקר הייתה לבחון כיצד ילדי שבטים החיים באפריקה בניתוק מהעולם המערבי, רואים את עולמו של האדם הלבן. במחקר נבדקו ונתחו איכותנית 120 ציורי ילדים משבט ההימבה והבושמנים. פעילות אמנותית מקבילה נערכה גם בפפואה, גינאה החדשה.

במהלך המחקר, הילדים התבקשו לדמיין ולצייר את העולם ממנו בא האדם הלבן, וכן לצייר ציור חופשי נוסף. הדגש הושם על 'מה' הילד מצייר ולא על 'איך' הוא מצייר מבחינה התפתחותית. כל ציור נבדק והוערך על-ידי שלושה שופטים כאשר ההתאמה ביניהם נעה בין 75% ל-90%. נבדקו הממדים הבאים:

מספר הפריטים בציור שנלקחו מעולמו של האדם הלבן, מספר הפריטים שנלקחו מהאדם השבטי, נבדק האם קיימת בולטות של פריטים מסוימים בציור, נבדקה היחסיות בציור בין שני סוגי הפריטים, נערכה השוואה מגדרית בין ציורי בניס לבין ציורי בנות, נערכה השוואה בין-גילאית (ילדים בני 6-12 וילדים בני 12 ומעלה), נבדק מתאם בין מספר הפריטים שנלקחו מהעולם הלבן לבין המרחק לחווה הבורית/העיר הגדולה הקרובה ביותר, וכן נערכה השוואה בין ציורים של שלוש קבוצות הילדים בכל הממדים האלה.

ממצאי המחקר מלמדים כי קיים שוני בתפיסת העולם הלבן בהשוואה שנערכה בין ציורי הילדים החיים בתנאים אקולוגיים שונים בשבטי ההימבה והבושמנים ובפפואה: ילדי הבושמנים ציירו ציורים עם הייצוגים השבטיים הרבים ביותר (90%), לעומת ילדי פפואה שבציוריהם נמצאו ייצוגים שבטיים מעטים (20%) ויותר ייצוגים מערביים (80%). ציוריהם של ילדי ההימבה כללו יותר ייצוגים שבטיים (70%) ופחות ייצוגים מערביים (30%). ממצאים דומים נמצאו גם בציור החופשי שציירו הילדים. לא נמצאה השפעה משמעותית לקרבה לעיר/לחווה על הימצאות פריטי ציורים המייצגים את העולם הלבן. משתנה הגיל נמצא כמשמעותי לגבי הימצאות ייצוגים מהעולם השבטי אך לא נמצא הבדל מגדרי בין בניס ובנות עד גיל 12.

מתוצאות המחקר ניתן ללמוד על תפיסתם של בני השבטים את עצמם כבעלי ערך מול העולם הלבן, חרף תנאי חייהם השונים בתכלית מחייו של האדם המערבי. אין הם מנסים להתחזות או לחקות את האדם הלבן בניגוד למדינות אפריקאיות אחרות ומיעוטים אחרים בעולם כמו האינדיאנים בארצות הברית ובני המאיה בדרום אמריקה. נראה כי עמידותם מול החשיפה לאדם הלבן המערבי, נובעת מלכידות חברתית גבוהה של בני השבט ותחושה חזקה של שייכות ואחדות שבטית. ניתן להניח, כי תחושת ה"ביחד" המאפיינת אותם נובעת מההיסטוריה העקובה מדם שהייתה מנת חלקם ומההתייחסות המתנשאת והמשפילה של האדם הלבן כלפיהם במהלך מלחמת העולם הראשונה. יחד עם זאת מבנינים בני השבטים כי בזכות האדם הלבן, אשר חפר להם בארות מים, הם חיים היום סביב בורות המים המאפשרים להם לחיות בדרכם המיוחדת, לעסוק בצייד, בליקוט ובהכנת תכשיטים תוך הרמוניה, עזרה הדדית, שמירה על מסורת אבותיהם ותחושת אחדות. בני השבטים, בעיקר הבושמנים, סיגלו לעצמם, למרות הסבל שעברו, יכולת לדלג על משקעי העבר ולפתח מגמת פיוס כמנגנון להמשך קיום. הם אינם עסוקים בנקמה אלא מודעים לצורך שלהם בידע הנחוץ להם מהאדם הלבן בנושא המים ובנושאים חיוניים אחרים.

מילות מפתח: ציורי ילדים, היבט בין-תרבותי, ייצוגים שבטיים, ייצוגים מערביים, לכידות חברתית

Shahar Marnin-Distelfeld

שחר מרנין-דיסטלפלד

ברכה אביגד - הסיפור שלא סופר על ציירת הפרחים

Bracha Avigad: The untold story of a wild flower painter

בשנת 1935 הגיעה ברכה אביגד ארצה כנערה בת חמש-עשרה והצטרפה לקבוצה שהתיישבה בתל-חי. זמן לא רב לאחר הגעתה, כתבה באוטוביוגרפיה שלה:

בין החפצים במכולה, שמחתי לפגוש את קופסת צבעי המים שלי, בלוק הנייר מתוצרת 'המרשלג' ויתר כלי הציור שלי. מאז בואי לארץ תרו עיניי אחר איזה שהוא פרח [...] והנה איזה פלא - משהו לבן, חבוי בין הענפים עם עלים קטנים וגדל לו מבין אבני החומה שמסביב לחדר האוכל. זה היה צלף קוצני. בזהירות ובהתפעלות לקחתי את הפרח דמוי פרפר לבן לחדרי והכנסתי אותו לכוס מים. בשבת ציירתי את הצלף בעל האבקנים בצבע ורוד סגול.

מאותו מפגש עם הצלף הקוצני ולאורך עשרות שנים, נקשרה נפשה של אביגד בנופי הארץ. היא תיעדה ברישומיה את פרחי הבר בפרויקט מקיף שראה אור במסגרת סדרת מדריכים בוטניים לזיהוי והיכרות עם פרחי ארץ ישראל, ויצרה פרויקטים אמנותיים נוספים.

בסיום שנתה הראשונה בקבוצה בתל-חי, ציירה וערכה אביגד סדרת קריקטורות אשר שיקפו את מצבה המורכב של הקבוצה. בהומור רווי ביקורתיות תוארו חיי היומיום של חברי הקבוצה: דמויות גפרוריות במכנסיים קצרים מופיעות באינטראקציות אופייניות, בליווי משפטים תמציתיים בעברית. תחנה נוספת בדרכה האמנותית של אביגד הייתה כתיבתה ואיורה של מגילת אסתר כפרויקט הסיום של לימודיה ב"בצלאל", אליו הגיעה לאחר שהנרייטה סאלד, אשר ביקרה בתל-חי ובכפר גלעדי והתרשמה עמוקות מציוריה, העניקה לה מלגת לימודים. אביגד החלה את לימודיה במחזור השני של "בצלאל החדש" ובשנת 1940 החלה לשקוד על הכנת המגילה. בעבודה מקצועית של סופר סת"ם, על קלף אמתי ובדיו מיוחד, כתבה אביגד את המגילה שהשתרעה לאורך שלושה מטרים וחצי. המגילה כללה שמונה איורים מקוריים בצבעי גואש בסגנון מזרחי-ביזנטי. בתום הפרויקט, ולאחר שסירבה להשאירו ב"בצלאל", עבדה אביגד גם בשמן ויצרה עבודות אחדות.

חלפו השנים ואביגד התפנתה לפרויקט אמנותי נוסף והוא איור לסיפורי המקרא בפרשנות אישית וייחודית בסגנון "בצלאל"י-רומנטי המתמקד במחוזות האוריינט הבראשיתיים. סדרה זו של כעשרים וחמישה רישומי עיפרון צוירה לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר נופי יהודה ושומרון משמשים לה מקור השראה.

מטרת מחקר זה הינה ליצור קורפוס מקיף של יצירתה של אביגד, אשר הורכבה מפרויקטים שונים שהחוט המקשר ביניהם הינו הקשר הרגשי החזק שלה לארץ. קורפוס זה יתואר וינותח בהקשר הביוגרפי ובהקשר האמנותי-תרבותי הרחב באמצעות כלים מתחומי תולדות האמנות והתרבות החזותית.

חשיבותו של המחקר טמונה בעובדה שזו הפעם הראשונה שקורפוס זה ייאסף באופן שיטתי ויזכה לניתוח ולפרשנות.

הרצאתי תהיה בבחינת "הסיפור שלא סופר" אודות אישה-אמנית ציונית, אשר צניעותה והתמסרותה לחיי המשפחה הרחיקו את יצירתה מעינינו, יצירה הראויה למקום של כבוד באמנות ובתרבות הישראלית.

מילות מפתח: אביגד, אמנית, פרחי בר, מגילת אסתר, תל-חי